

Olifirovich N. I. Psihologiya semejnyh krizisov [Psychology of family crisis] / N. I. Olifirovich, T. A. Zinkevich-Kuzemkina, T. F. Velenta. – M. : Rech, 2006. – 260 s.

3. Семейная психотерапия и клиническая психология семьи: традиции и современное состояние [Электронный ресурс] / Э. Г. Эйдемиллер, И. М. Никольская, И. В. Добряков [и др.] // Медицинская психология в России : электрон. науч. журн. – 2014. – № 6 (29). – Режим доступа : <http://mprj.ru>
Semejnaya psihoterapiya i klinicheskaya psihologiya sem'i: tradicii i sovremennoe sostoyanie [Elektronnyj resurs] [Family psychotherapy and clinical psychology of family: traditions and current state] / Eh. G. Ehjdemiller, I. M. Nikol'skaya, I. V. Dobryakov [i dr.] // Medicinskaya psihologiya v Rossii : ehlektron. nauch. zhurn. – 2014. – № 6 (29). – Rezhym dostupa : <http://mprj.ru>

УДК 159.923.2-057.87

Т. В. Федотова

Received November 15, 2015;

Revised March 13, 2016;

Accepted April 20, 2016.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕТНІЧНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

У статті теоретично розглянуто дефініції етносу, нації, ідентичності; проаналізовано основні підходи у вивченні етнічної та національної ідентичності в роботах М. Барретт, О. Бичко, М. Бондар, М. Гібернау, П. Гнатенка, Е. Еріксона, Ю. Мухлінкіної, Л. Співак, В. Шевченко та ін. Наведено типи етнічної ідентичності за О. Садохіним: нормальний; етноцентричний; етнодомінантний; етнічний фанатизм; етнічна індіферентність; етноігілізм; амбівалентна етнічність.

Емпірично встановлено, що в соціальній ідентичності студентів-психологів, незалежно від року навчання, переважають такі базові категорії особистого життя: сімейна ідентичність; професійна (студентська) ідентичність; інтелектуальна ідентичність. У їх ідентифікаційній матриці національна ідентичність малоактуальна, проте поступово її значення зростає; також зростають показники релігійної та громадянської ідентичностей. У студентів-психологів 2014/2015 року навчання, на відміну від студентів попередніх років, дещо збільшуються показники за шкалою етнофанатизму та позитивної етнічної ідентичності, що є свідченням відданості ідеалам своєї нації, толерантного ставлення до культурних відмінностей, поєднання позитивного ставлення до власного народу з позитивним ставленням до інших народів. Водночас спостерігається

поступове зменшення рівня етнотолерантності та етнічної індиферентності, тобто діагностовані прагнуть підтримувати власні етнокультурні цінності, проявляють зацікавленість етнічними нормами й традиціями свого народу, у респондентів відбувається певне зростання самовизначення за етнічною ознакою.

Ключові слова: етнос, нація, ідентичність, етнічна ідентичність, національна ідентичність.

Fedotova T. V. Peculiarities of Display of Ethnic and National Identity of Students-Psychologists. In the article it is theoretically examined the definitions of ethnos, nation, identity, analyzed the main approaches in studying ethnic and national identity in the works of M. Barrett, O. Bychko, M. Bondar, M. Gibernau, P. Gnatenko, E. Erikson, Y. Mukhlynkina, L. Spivak, V. Shevchenko and the others. It is presented the types of ethnic identity according to O. Sadokhin: normal; ethnocentric; ethnodominating; ethnic fanaticism; ethnic identification; ethnonihilism; ambivalent ethnicity.

It was found out empirically that in social identity of students-psychologists, regardless of the year of studying, prevails such basic categories of personal life as: family identity, professional (student) identity, intellectual identity. In their identity matrix, national identity is not topical enough, but gradually its meaning increases; indices of religious and civil identities are also increasing. Students-psychologists of the academic year 2014–2015, unlike students of previous years of studying, have higher indices according to the scale of ethnic fanaticism and positive ethnic identity which is the evidence of commitment to own nation's ideals, tolerant attitude towards cultural differences, integration of positive attitude to own people with positive attitude to other peoples. At the same time, there is gradual lowering of the level of ethnonihilism and ethnic indifference, this means that the examined ones aspire to support own ethnocultural values, show interest in ethnic norms and traditions of their people; some increase of self-definition according to ethnic characteristic is observed among the respondents.

Keywords: ethnos, nation, identity, ethnic identity, national identity.

Федотова Т. В. Особенности проявления этнической и национальной идентичности у студентов-психологов. В статье теоретически рассмотрено дефиниции этноса, нации, идентичности; проанализированы основные подходы в изучении этнической и национальной идентичности в работах М. Барретт, О. Бичко, М. Бондар, М. Гибернау, П. Гнатенка, Э. Эриксона, Ю. Мухлынкиной, Л. Спивак, В. Шевченко и других. Приведены типы этнической идентичности за О. Садохиним: нормальный; этноцентрический; этнодоминирующий; этнический фанатизм; этническая индифферентность; этнонигилизм; амбивалентная этничность.

Емпирически встановлено, що в соціальній ідентичності студентів-психологів, незалежно від року навчання, переважають такі базові категорії личної життя: сімейна ідентичність; професійна (студентська) ідентичність, інтелектуальна ідентичність. В їх ідентифікаційній матриці національна ідентичність малоактуальна, однак поступово її зна-

чение возрастает; также возрастают показатели религиозной и гражданской идентичности. У студентов-психологов 2014/2015 года обучения, в отличие от студентов предыдущих лет, несколько увеличиваются показатели по шкале этнофанатизма и положительной этнической идентичности, что является свидетельством их преданности идеалам своей нации, толерантного отношения к культурным различиям, сочетание позитивного отношения к собственному народу с позитивным отношением к другим народам. В то же время наблюдается постепенное снижение уровня этнонигилизма и этнической индифферентности, то есть диагностированные стремятся поддерживать собственные этнокультурные ценности, проявляют заинтересованность этническими нормами и традициями своего народа, у респондентов происходит некоторый рост самоопределения по этническому признаку.

Ключевые слова: этнос, нация, идентичность, этническая идентичность, национальная идентичность.

Постановка наукової проблеми та її значення. Зростання глобалізаційних та урбанізаційних процесів у світі, відсутність стабільності в політичній, соціальній та економічній сферах українського суспільства, воєнні дії на сході країни – все це спонукає українців до консолідації, акцентування уваги на спільних цінностях, визначення пріоритетів подальшого розвитку Української держави, що, у свою чергу, зумовлює інтерес значного кола науковців до вивчення проблеми націєтворення та формування спільної ідентичності громадян України.

Своєрідність етнічної та національної ідентичності українців зумовлена відсутністю державницьких традицій, процесами русифікації етнічних українців, а також регіональними економічними, соціально-політичними, мовними й іншими відмінностями в межах країни. Загалом формування національної ідентичності має бути одним із пріоритетних завдань соціальної політики нашої держави, успішність функціонування якої визначається передусім синтезом двох вимірів ідентичності: територіальної й етнічної [8]. Останні події в країні засвідчують, що в громадян України відбулися певні зміни у вияві соціальної ідентичності, зокрема в таких її формах, як етнічна та національна, дослідження яких і є метою нашої наукової розвідки.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Феномен ідентичності вивчали представники психоаналізу, гуманістичної психології, когнітивної психології та інших напрямів. Поняття ідентичності виражає унікальність та неповторність особистості, єдність реальної поведінки з прагненнями й переконаннями людини [5]. Воно вбирає два виміри:

наявність/відсутність взятих особистістю на себе зобов'язань і наявність/відсутність кризи особистості як ієрархії смислів. Індивід, який узяв на себе певні обов'язки, уже переживає певний рівень ідентичності, що слугує основою становлення особистості як цілісної ієрархії смислів [7].

Ідентичність – динамічна структура, її становлення відбувається протягом усього життя людини. Цей розвиток нерівномірний, він може йти і в регресивному, і в прогресивному напрямках. Кожне прийняте рішення щодо власного самовизначення в житті впливатиме на формування структури ідентичності [13]. У психології розмежовують два аспекти ідентичності: особистісний та соціальний. Під поняттям «особиста ідентичність» розуміють набір рис чи інших індивідуальних характеристик, які відрізняються певною постійністю і дають змогу диференціювати одного індивіда від іншого, засвідчуючи індивідуальність людини [5]. Соціальна ідентичність пояснюється в термінах групового членства, приналежності до певної (великої чи малої) групи. У ній виокремлюють сторони: усвідомлення внутрішньогрупової подібності та виділення міжгрупової диференціації.

У ході онтогенетичного розвитку особиста ідентичність вторинна щодо соціальної, оскільки вона формується на основі використання знань, набутих у процесі соціалізації [7]. Успішна адаптація людини в суспільстві передбачає сформованість і соціальної, і особистісної ідентичності.

Значні теоретичні та емпіричні напрацювання у вивченні проблеми національної та етнічної ідентичності, які є формами соціальної ідентичності, представлено в роботах М. Барретт, О. Бичко, П. Гнатенка, О. Колісника, Ю. Мухлінкіної, Л. Співак та ін.

Проте перш ніж перейти до розгляду проблеми етнічної та національної ідентичності, варто визначити поняття етносу та нації. У сучасній етнології найбільш поширеною дефініцією етносу є суб'єктивістська, що ігнорує спільність території, історії, кліматичних умов, ландшафту тощо. А тому етнос кваліфікується як група, члени якої мають спільну назву (етнонім), комплекс певних спільних рис у культурі, міф про спільне походження й колективну історичну пам'ять і пов'язують себе з певною територією та почуттям солідарності [10].

У період існування Радянського Союзу поняття «етнічна спільнота», «етнос» та «нація», маючи політично заангажований характер, здебільшого ототожнювалися. Основною метою було обґрунтування

ознак особливої соціальної спільноти – радянського народу, таким чином нівелювалася етнопсихологічна своєрідність представників численних етнічних груп. Зокрема, результати проведеного в 1986 р. психологічного дослідження П. Ігнатенка і В. Павленка засвідчують домінування в українців радянської ідентичності на протигагу таким видам ідентичності, як етнічна, громадянська, європейська та загальнолюдська [6].

Сьогодні на пострадянському просторі поняття «етнос» та «нація» розмежовують і визначають, ураховуючи ступінь етнічної гомогенності/гетерогенності складу населення та пріоритетних напрямів національної політики держави. Так, А. Баронін зазначає, що нація ґрунтується насамперед на соціальному принципі, для неї характерні значна внутрішня згуртованість і високий рівень національного самоусвідомлення [1, с. 46].

Проте міграційні процеси у світі, наявність дифузних зон спільного проживання, міксація та асиміляція етносів, історичні події, державна політика є тими чинниками, які ускладнюють проблему визначення етносу й нації, актуалізуючи при цьому проблему вивчення етнонаціональної ідентичності.

За Ю. Мухлинкіною етнічна ідентичність – один із найстійкіших історичних видів соціальної ідентичності, який є результатом пізнавально-емоційного процесу самовизначення особистості/спільноти в соціокультурному просторі, що характеризується усвідомленням своєї приналежності до певної етнічної групи, а також усвідомленням, оцінкою та переживанням свого членства в ній. З-поміж головних ознак етнічної ідентичності, на думку авторки, варто виділити володіння рідною мовою; співзвуччя духовності етносу; наявність певної спрямованості світогляду, соціальних якостей, освоєння духовної культури етносу; спільність психічного складу; залученість до господарської діяльності народу; дотримання традицій, звичок, обрядів, свят етносу; усвідомлення свого зв'язку з культурою народу, готовність діяти в його інтересах [9].

О. Бичко, досліджуючи змістове і структурне наповнення етнічної ідентичності, виокремлює її когнітивний та афективний параметри. А саму етнічну ідентичність розглядає як результат процесу етнічної ідентифікації, що визначається як засвоєння етнічних стереотипів, характеристики якої (суперечливість/несуперечливість, ступінь складності, значущості тощо) детерміновані специфікою етногенезу [2].

О. Садохін визначає типи етнічної ідентичності: нормальний – образ народу сприймається як позитивний і потреба в ідентифікації визначається типом особистості й ситуацією; етноцентричний – із некритичною перевагою сприйняття власного етносу з елементами етноізоляціонізму; етнодомінантний – належність до етносу є домінуючою цінністю людини; етнічний фанатизм – крайня форма етнічної ідентичності, особистість готова до самопожертви заради власної етнічної спільноти; етнічна індіферентність – байдужість до власної ідентичності; етніонігілізм – космополітизм; амбівалентна етнічність – вона явно не виражена, можна спостерігати переважно у змішаному етнічному середовищі [10, с. 134–135].

З-поміж останніх досліджень, що стосуються проблеми етнічної та національної ідентичності, особливої уваги заслуговують результати емпіричного дослідження О. Васильченко. Авторка констатує зв'язок позитивної етнічної ідентичності та високого рівня «Я-концепції» в юнацькому віці, основою збереження якого є етнічна індіферентність. Гіпоідентичність та гіперідентичність, які науковець розглядає як трансформовані форми етнічної ідентичності, призводять до дисгармонійності «Я-концепції» в осіб цієї вікової групи [4].

М. Боднар виокремила об'єктний, об'єктно-суб'єктний та суб'єктний рівні етнічної ідентифікації в студентській молоді, що пов'язані із певним видом мотивації. Вивчаючи регіональні особливості етнічної ідентичності в юнацькому віці, дослідниця виявила зв'язок чинників самоактуалізації з певними рисами українського психотипу (позитивного: толерантності, екзекутивності; негативного: індивідуалізму, інтровертованості, емоційності) [3].

Згідно з твердженням Л. Співак та Д. Піонтковської національна ідентичність не тотожна поняттю етнічної ідентичності, оскільки вона існує лише в узагальненому вигляді, виступаючи при цьому як когнітивне та емоційне усвідомлення особистістю власної приналежності до певної нації, яка вирізняється самоназвою, мовою, історичною територією та пам'яттю, спільною культурою, економікою й однаковими для усіх її представників юридичними правами та обов'язками [11].

М. Барретт виокремлює у структурі національної ідентичності когнітивний та афективний компоненти. Когнітивний компонент представлений знаннями індивіда про існування національної спільноти, її символіку, територію та історію, звичаї й традиції, зарахуванням особистості до конкретної національної спільноти та визначенням

перелічених вище ознак у решти представників своєї нації. Афективний компонент репрезентують: ступінь прихильності до національної ідентичності та суб'єктивна актуальність, що виявляються у значущості приналежності особистості до певної національної спільноти (національна гордість чи сором, національна самоповага чи зневага тощо), почуттях належності до неї, зокрема й у проживанні на території нації [11].

М. Гібернау визначає національну ідентичність як колективне почуття, що ґрунтується на вірі в належність до однієї нації і спільність більшості атрибутів (спільна культура, територія, спільне минуле та плани щодо майбутнього), які роблять її відмінною від інших націй. Це феномен, що має плинний та динамічний характер (усвідомлення процесу формування нації може лишатися постійним упродовж тривалого періоду; елементи, до яких апелюють колективні почуття, можуть варіюватися). Науковець виділяє виміри національної ідентичності: психологічний, культурний, територіальний, історичний та політичний [5].

О. Шевченко розглядає поняття «національна ідентифікація» як процес самоотожнення й самоуподібнення особистості з конкретною нацією, що виявляється в почутті належності до цієї нації на основі стійкого емоційного зв'язку, який зумовлений сформованою в особистості системою усвідомлених уявлень і оцінок певних ознак життєдіяльності нації, прийняттям її норм та цінностей. Як результат процесів національної ідентифікації та національного самопізнання особистості дослідниця виділяє національний «Я-образ», що виявляється в системі відповідних знань й узагальнених уявлень індивіда про себе як представника нації. Окрім цього, дефініції «національна ідентифікація» та «етнонаціональна самоідентифікація» вона вживає синонімічно [12].

Мета статті полягає в теоретико-методологічному аналізі феномену ідентичності, проблеми етнічної та національної ідентичності в психологічній літературі й емпіричному з'ясуванні особливостей сформованості етнічної та національної ідентичності в студентів-психологів, що передбачає розв'язання таких **завдань**: проаналізувати основні аспекти вивчення проблеми ідентичності в психологічній літературі; емпірично визначити особливості сформованості етнічної та національної ідентичності в студентів-психологів різних років навчання.

Методи та методики. Для досягнення поставленої мети було застосовано такі методи: теоретичні методи дослідження (аналіз проблеми на підставі наукової літератури: порівняння, систематизація та узагальнення наукової інформації); організаційні (порівняльний метод дослідження); психодіагностичні методи, що представлені тестом М. Куната Т. Макпарленда «Хто Я?», методикою «Типи етнічної ідентичності» Г. Солдатової та С. Рижової, методикою виявлення етнічної ідентичності Дж. Фінні; методи математичної статистики (визначення середньогрупових показників, відсотковий, однофакторний дисперсійний аналіз).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Емпіричне дослідження було реалізоване на базі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. У ньому брало участь 130 студентів першого курсу різних років навчання факультету психології спеціальності «психологія» віком 17–19 років. Відповідно було виокремлено такі групи діагностованих: група 1 – студенти першого курсу 2011/2012 року навчання (32 %); група 2 – студенти 2012/2013 року навчання (33 %); група 3 – особи 2014/2015 року навчання (35 %).

За допомогою тесту М. Куна та Т. Макпарленда «Хто Я?» було визначено самоідентифікацію студентів-психологів різних років навчання. З'ясовано, що в ідентифікаційній матриці студентства, незалежно від року навчання, переважає особова ідентичність (визначили себе як особистість: 60 % осіб першої групи, 70 % – другої та 68 % – третьої; акцентували на статевій приналежності: 75 % студентів першої групи, 69 % – другої та 70 % – третьої). У соціальній ідентичності діагностованих студентів-психологів спостерігаємо такі базові категорії особистого життя, як сімейна ідентичність (32 % респондентів першої групи, 43 % – другої та 39 % – третьої); професійна (студентська) ідентичність (54 % студентів першої групи, 56 % – другої та 62 % – третьої), інтелектуальна ідентичність (23 % діагностованих першої групи, 15 % – другої та 38 % – третьої). Цікавими виявилися зміни в рівні національної ідентичності, яка, на відміну від зазначених вище ідентичностей, малоактуальна, проте вирізняється залежно від року навчання студентів: у 4 % студентів першої групи, 18 % – другої та 32 % – третьої групи. Визначено також релігійну (3 % діагностованих першої групи, 2 % – другої та 4 % – третьої) та громадянську ідентичність (2 % осіб першої групи, 4 % – другої та 7 % – третьої групи).

Середньогрупові результати діагностованих трьох груп за методикою визначення типів етнічної ідентичності Г. Солдатової та С. Рижової показано на рисунку 1.

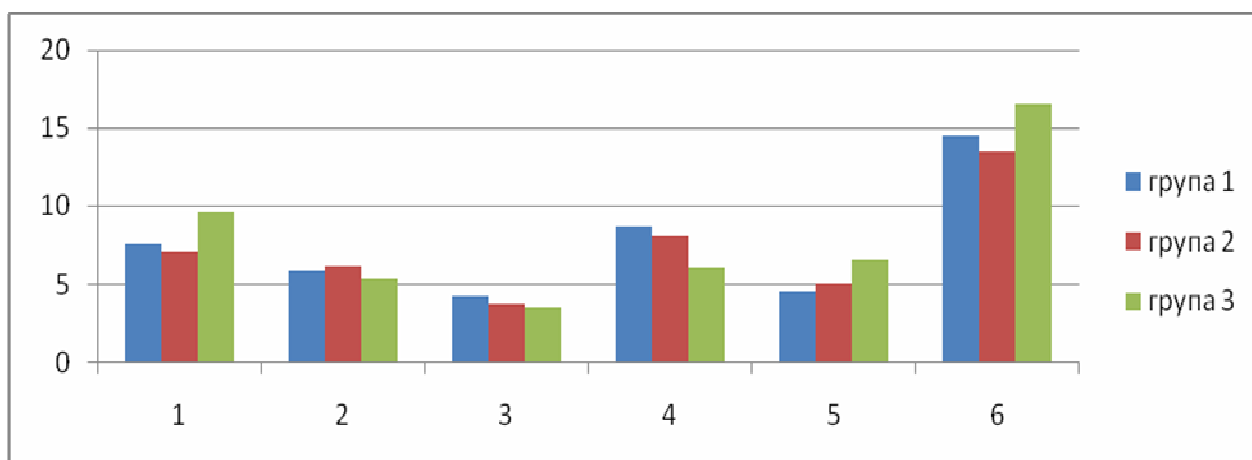

Рис. 1. Усереднені показники діагностованих трьох груп за методикою визначення типів етнічної ідентичності Г. Солдатової та С. Рижової:

1 – етнофанатизм; 2 – етноізоляція; 3 – етнотілізм; 4 – етнічна індіферентність; 5 – етноегоїзм; 6 – позитивна етнічна ідентичність

Оцінки за шкалою етнофанатизму в студентів першої та другої груп перебувають у середньому діапазоні ($X_{сер} = 7,5; 7,02$), респонденти третьої групи мають дещо вищий показник ($X_{сер} = 9,6$). Загалом зростанням середньогрупових показників у діагностованих третьої групи може бути пов'язане із нестабільною соціально-політичною ситуацією в Україні, трансформаційними процесами, які відбуваються в українському суспільстві, захистом національних інтересів, пошуком молоддю орієнтирів у визначенні майбутнього. Проте в майбутньому подальше зростання результатів за цією шкалою може бути свідченням гіперідентичності, яка виявляється в дискримінаційних формах міжетнічних відносин у суспільстві.

Усереднені результати за шкалою етноізоляції в досліджуваних трьох груп майже однакові (у студентів першої групи – $X_{сер} = 5,8$, другої групи – $X_{сер} = 6,1$, третьої групі – $X_{сер} = 5,3$). Тобто незалежно від року навчання опитані студенти-психологи не сповідують ідеї переваги свого народу над усіма іншими, його унікальності та винятковості, не є прихильниками тези щодо необхідності «очищення» національної культури, а також вони толерантно ставляться до кроскультурних шлюбів.

Показники за шкалою етнотілізму (небажання підтримувати власні етнокультурні цінності) нижчі від середніх: у досліджуваних

першої групи $X_{сер} = 4,2$, другої групи – $X_{сер} = 3,7$ та $X_{сер} = 3,5$ – у респондентів третьої групи. Тобто досліджувані всіх трьох груп не відчувають сорому за представників свого етносу, чітко усвідомлюють свою етнічну приналежність. Причому залежно від року навчання у студентів спостерігається незначна тенденція у зниженні рівня етнотолерантності. Отже, можна говорити про певне зростання самовизначення в респондентів за етнічною ознакою.

Показники шкали етнічної індиферентності в студентів трьох груп такі: у респондентів першої групи – $X_{сер} = 8,7$, в осіб другої групи – $X_{сер} = 8,1$, у студентів третьої групи – $X_{сер} = 6$. Отже, можна бачити, що в студентів 2014/2015 року навчання зростає зацікавленість етнічними нормами й традиціями, а також знижується рівень неактуальності етнічної приналежності, тобто вони не байдужі до проблем своєї етнічності та міжетнічних відносин, цінностей свого та інших народів.

Середньогрупові результати за шкалою етнотолерантності залежно від року навчання студентів-психологів мають тенденцію до зростання: у респондентів першої групи – $X_{сер} = 4,5$, в осіб другої групи – $X_{сер} = 5$, у студентів третьої групи – $X_{сер} = 6,5$. З одного боку, це може бути свідченням зростання рівня етнічної ідентичності, що виявляється на вербальному рівні як результат сприйняття оточення крізь призму конструкта «мій народ»; проте, з другого боку, може нести в собі загрозу напруженості та роздратування в майбутньому в міжетнічному спілкуванні.

Оцінки за шкалою позитивної етнічної ідентичності в студентів такі: у респондентів першої групи $X_{сер} = 14,5$, другої групи $X_{сер} = 13,5$, у осіб третьої групи $X_{сер} = 17,5$. Загалом результати, отримані за методикою «Типи етнічної ідентичності», свідчать, що більшість респондентів (68 % – у першій групі, 70 % – у другій та 71 % осіб у третій групі) демонструють високий рівень позитивної етнічної ідентичності, що розглядається як соціальна норма ставлення до своєї та інших етнічних груп та виконує в соціальних структурах стабілізаційну функцію. Позитивна етнічна ідентичність створює певний оптимальний баланс толерантності щодо власної та інших етнічних груп, який дає змогу розглядати її як умову самостійності та стабільного існування етнічної групи та умову мирної міжкультурної взаємодії в поліетнічному світі.

Проведений однофакторний аналіз показав, що існують значущі відмінності в показниках діагностованих груп за шкалами: етнофана-

тизму ($F = 6,78$, при $\alpha = 0,05$); позитивної етнічної ідентичності ($F = 6,35$ при $\alpha = 0,05$); етнічної індиферентності ($F = 6,78$ при $\alpha = 0,05$).

Відсотковий розподіл діагностованих трьох груп за методикою вимірювання особливостей етнічної ідентичності Дж. Фінні показано на рисунку 2.

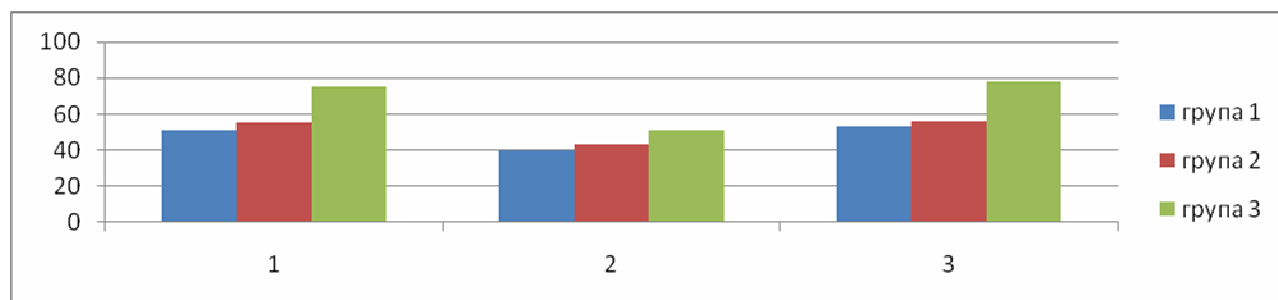

Рис. 2. Відсотковий розподіл діагностованих трьох груп за методикою Дж. Фінні:

1 – афективний компонент етнічної ідентичності, 2 – когнітивний компонент етнічної ідентичності, 3 – загальний показник етнічної ідентичності

Отже, як засвідчує рисунок 2, високі результати за методикою Дж. Фінні визначено:

- за шкалою афективного компонента етнічної ідентичності: у 51 % діагностованих першої групи, 55 % – другої та 75 % – третьої групи;
- за першою шкалою когнітивного компонента етнічної ідентичності: у 40 % респондентів першої групи, 41 % – другої та 51 % – третьої групи;
- високі результати загального показника етнічної ідентичності в обстежених виявлено: у 53 % осіб першої групи, 56 % – другої та 78 % – третьої групи.

Визначено статистично значущі відмінності в показниках діагностованих за шкалами: афективного компонента етнічної ідентичності ($F = 5,34$ при $\alpha = 0,05$) та загального показника етнічної ідентичності ($F = 5,79$ при $\alpha = 0,05$).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведене емпіричне дослідження дало змогу визначити такі особливості етнічної ідентичності:

- у соціальній ідентичності, незалежно від року навчання, переважають такі базові категорії особистого життя: сімейна ідентичність; професійна (студентська) ідентичність; інтелектуальна ідентичність;

- в ідентифікаційній матриці студентства національна ідентичність малоактуальна, проте поступово її значення зростає; також зростають показники релігійної та громадянської ідентичностей;
- у студентів-психологів 2014/2015 року навчання, на відміну від студентів попередніх років, дещо збільшуються показники за шкалою етнофанатизму та позитивної етнічної ідентичності, що є свідченням відданості ідеалам своєї нації, толерантного ставлення до культурних відмінностей, поєднання позитивного ставлення до власного народу з позитивним ставленням до інших народів;
- водночас спостерігається поступове зменшення рівня етнотолерантності та етнічної індиферентності, тобто діагностовані прагнуть підтримувати власні етнокультурні цінності, проявляють зацікавленість етнічними нормами й традиціями свого народу, у респондентів відбувається певне зростання самовизначення за етнічною ознакою.

Перспективу подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у розширенні вибірки досліджуваних та вивченні особливостей прояву етнічної й національної ідентичності в студентів-психологів з урахуванням гендерного аспекту.

Література

1. Баронин А. С. Этническая психология / А. С. Баронин. – Киев : Тандем, 2000. – 264 с.
Baronyn A. S. Etnycheskaya psyhologiya / A. S. Baronyn. – Kiyev : Tandem, 2000. – 264 s.
2. Бичко О. В. Психологічні особливості етнічної ідентичності студентської молоді Східного та Південного регіонів України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / Бичко О. В. – К., 2004. – 20 с.
Bychko O. V. Psyhologichni osoblyvosti etnichnoyi identychnosti studentskoyi molodi Shidnogo ta Pivdenного regioniv Ukrayiny : avtoref. dys. ... kand. psyh. nauk : specz. 19.00.05 "Socialna psyhologiya" / Bychko O. V. – K., 2004. – 20 s.
3. Боднар М. Б. Вплив етнопсихологічних життєвих орієнтацій на самоактуалізацію студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / Боднар М. Б. – К., 2004. – 20 с.
Bodnar M. B. Vplyv etnopsyhologichnykh zhyttyevykh oriyentacij na samoaktualizaciyu studentskoyi molodi : avtoref. dys. ... kand. psyh. nauk : specz. 19.00.05 "Socialna psyhologiya" / Bodnar M. B. – K., 2004. – 20 s.
4. Васильченко О. М. Етносоціальні уявлення в структурі «Я»-концепції університетської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / Васильченко О. М. – К., 2003. – 19 с.

- Vasylchenko O. M. Etnosocialni uyavlennya v strukturі “Ya”-konceptsiyi universtetskoyi molodi : avtoref. dys. ... kand. psyhol. nauk : spec. 19.00.05 “Socialna psyhologiya” / Vasylchenko O. M. – K., 2003. – 19 s.
5. Гібернау М. Ідентичність націй : [пер. з англ.] / М. Гібернау. – К. : Темпора, 2012. – 304 с.
Gibernau M. Identychnist nacij : [per. z angl.] / M. Gibernau. – K. : Tempora, 2012. – 304 s.
6. Гнатенко П. И. Национальная психология / П. И. Гнатенко. – Днепропетровск : Полиграфист, 2000. – 213 с.
Gnatenko P. Y. Nacyonalnaya psyhologya / P. Y. Gnatenko. – Dnepropetrovsk : Polygrafyst, 2000. – 213 s.
7. Колісник О. П. Духовний саморозвиток української нації / О. П. Колісник. – Ужгород : Тімпані, 2012. – 295 с.
Kolisnyk O. P. Duhovnyj samorozvytok ukrayinskoj naciyi / O. P. Kolisnyk. – Uzhgorod : Timpani, 2012. – 295 s.
8. Макаренко Н. Ю. Національна ідентичність: особливості формування / Н. Ю. Макаренко // Політологічні студії : зб. наук. пр. / Кам’янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. – Вип. 1. – С. 188–196.
Makarenko N. Yu. Nacionalna identychnist: osoblyvosti formuvannya / N. Yu. Makarenko // Politologichni studiyi : zb. nauk. pr. / Kamyanecz-Podil. nac. un-t im. I. Ogiyenka, 2010. – Vyp. 1. – S. 188–196.
9. Мухлынкина Ю. В. Этническая идентичность: сущность, содержание и основные тенденции развития / Ю. В. Мухлынкина. – М. : Лабиринт, 2011. – 210 с.
Muhlynkyna Yu. V. Etnycheskaya identychnost` : sushhnost, sodержanye i osnovnyye tendencyi razvytyya [Etnic identity: the nature, content and development trends] / Yu. V. Muhlynkyna. – M. : Labyrynt, 2011. – 210 s.
10. Садохин А. П. Этнология / А. П. Садохин. – М. : Гардарики, 2002. – 256 с.
Sadohin A. P. Etnologiya / A. P. Sadohin. – M. : Gardaryky, 2002. – 256 s.
11. Співак Л. М. Вікова динаміка національної самоідентичності особистості в юності / Л. М. Співак, Д. В. Піонтковська // Вісн. Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. Серія : Психологія. – 2014. – Вип. 49. – С. 145–153.
Spivak L. M. Vikova dynamika nacionalnoyi samoidentychnosti osobystosti v yunosti / L. M. Spivak, D. V. Piontkovska // Visn. Xark. nac. ped. un-tu im. G. S. Skovorody. Seriya : Psyhologiya. – 2014. – Vyp. 49. – S. 145–153.
12. Шевченко О. В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Шевченко О. В. – К., 2005. – 20 с.
Shevchenko O. V. Nacionalna identyfikaciya u stanovlenni Ya-obrazu osobystosti : avtoref. dys. ... kand. psyhol. nauk : spec. 19.00.07 “Pedagogichna ta vikova psyhologiya” / Shevchenko O. V. – K., 2005. – 20 s.
13. Еріксон Е. Ідентичність: юність і кризи : [пер. з англ.] / Е. Еріксон. – М. : Прогресс, 1996. – С. 26–33.
Erikson E. Identychnist` : yunist i kryzy : [per. z angl.] / E. Erikson. – M. : Progress, 1996. – S. 26–33.